

jacint verdaguer i el milenar de montserrat del 1880

Ran de les festes organitzades a Montserrat, l'any 1880, per commemorar el suposat Mil·lenari de la troballa de la Imatge de la Mare de Déu, es convocà un certamen literari, per al qual hi havia anunciats dos premis, amb un parell de premis extraordinaris per a cadascun. Un Premi primer—«Arpa d'or y argent amb esmalts»—seria atorgat «al autor de la Oda en la qual ab més elevada entonació y major profunditat de pensament sian cantadas las excellencias de la Verge sots la invocació de Nostra Senyora de Montserrat»; i un Premi segon—«Bandola d'or y argent ab esmalts»—s'atorgaria «al autor de la millor Llegenda fundada en una ó varias de las tradicions que s'enllaçan ab la historia del Santuari de Nostra Senyora de Montserrat, essent preferida, en igualtat de mèrit intrínsech, la que estiga escrita en la forma narrativa popular».¹

Verdaguer, que també concursà al Premi primer, sense èxit, obtingué la Bandola² del Premi segon amb un poema que titulà senzillament *Llegenda de Montserrat*. Amatent a les condicions de la convocatòria, hi havia pres per tema, en un estil predominantment popular, dues famoses tradicions o llegendes montserratines: la

1. Segons Coromines, al DECLC, la bandola és «un instrument musical de quatre cordes pinçades i de caixa bombada semblant al llaut». El text oficial castellà de la convocatòria, en efecte, anunciava com a Premi segon un *laud*. Verdaguer mateix escriurà en la dedicatòria del poema al nunci Bianchi: *Per vostres mans sagrades / de Montserrat la Moreneta un dia / me dava un llaut d'or*.

A la tercera estrofa del cant segon de *Dos màrtirs de ma pàtria*, el Cinto jovenívol havia emprat el mot *bandola* en el sentit, ben altre, de «colla»: *I estona après baixava una bandola / de dames i donzells de caça amb vestes*.

2. *La Veu del Montserrat* s'anticipà a publicar la convocatòria en versió catalana (7 de febrer de 1880, p. 43). Uns dies més tard apareixia el text oficial castellà a la *Revista Popular* (19 de febrer de 1880, pp. 117-118). El signaven, per ordre alfabètic, els membres del jurat designat per la Junta del Milenar: Manuel Cañete, Manuel Milà, Josep M. Quadrado, Vicens Wenceslau Querol, Josep Roumanille, Joaquim Rubió i Gaietà Vidal, com a secretari.

de la Invenció o troballa de la Imatge de la Mare de Déu, i la de la caiguda i el perdó de l'ermità fra Garí. La primera, tot i reduïda a un únic cant, atès que l'argument de la troballa no donava d'ell mateix per a gaire més, era el nucli bàsic del poema; la segona, d'altra banda, desplegada amb tot el seu dramatisme en el conjunt dels altres cants, hi feia més aviat de rerefons.

La convocatòria oficial del certamen, datada a 2 de febrer del 1879, havia estat adreçada «á los poetas de las comarcas donde se hablan las lenguas castellana, catalana y provenzal»³ i senyalava com a termini per a la presentació de les obres el dia 10 d'abril, és a dir, un parell de setmanes abans del diumenge 25, la diada principal de les celebracions, a la tarda de la qual es faria l'acte d'adjudicació dels premis.

Arribat el dia de la festa, el jurat atorgà l'Arpa del Premi primer al poeta i gramàtic mallorquí Tomàs Forteza,⁴ nascut el 1838, mestre en Gai Saber el 1873, cosí i col·laborador de Marià Aguiló, «por una oda catalana á la Virgen de Montserrat, poesía valiente en el plan y vigorosa en los pensamientos». Verdaguer, aleshores un jove capellà de trenta-cinc anys, ordenat encara no en feia deu i famós

3. Mentre que, segons una notícia de *La Veu del Montserrat* (24 de gener de 1880, p. 28) prèvia a la convocatòria, serien admeses poesies «en catalá, castellá y provenzal, ab sos dialectes», la *Revista Popular* (29 de gener de 1880, p. 71 a) recollia poc després la informació d'*El Correo Catalán* que s'admetrien poesies «en castellano, catalán, provenzal, mallorquín y valenciano». Sempre les argüïes de la política escamotejant les evidències de la filologia!

Resulta interessant la comparació amb la convocatòria dels Jocs Florals d'aquell any, data a 31 de desembre del 1879, que signava precisament Teodor Llorente com a president, amb Francesc Matheu com a secretari: «Tota composició per entrar en concurs haurá d'esser inèdita y estar escrita en antich ó modern catalá literari d'est Principat, Mallorca y Valencia, ó en qualsevol dels dialectes del Mitx-jorn de la Fransa, ab tal que l'autor, evitant l'influencia de tot'altra mena de parlar estranya al país de la llengua d'Oc, procure escriure de la manera més semblant al antich provençal ó al catalá literari»—cf. *Lo Gay Saber* (15 de gener de 1880), p. 24.

4. El guanyador no pogué assistir a la festa. Plàcid Aguiló, el germà «d'en Mariano», escrivia a Tomàs Forteza el 28 d'abril, des de Barcelona, comentant-li que el certamen «ha estat lo més notable del Milanar [*sic*] segons opinió general y per mi hagues sigut mes notable si, hagues pogut veure recullir de mans del Nunci el premi rich y preciós de la arpa q en acabat vatj recullir jo matex. En Marian el té y en Quadrado que surt dilluns vinent d'aquí pero q te de anar á Tarragona y Valencia te portará a la seua arribada. La lectura de la teua carta donant details de com feres la poesia me sorprengué y admirá molt veent una especie de presentiment de lo q despues ha vingut».

Són particularment interessants uns mots que Marià Aguiló hi afegeix al final de la carta (cosa habitual en aquest epistolari): «La teva arpa es el millor premi q s'ha donat desde q hi ha certamens. Moss. Verdaguer donaria tots els seus per ella. Enviam copia o exemplars de les gasetilles q parlen del teu premi» (BC ms 1.546-ii, fol. 521-523v).

d'ençà del 1877 per l'èxit de *L'Atlàntida*, rebia el Premi segon «por una leyenda catalana sobre el hallazgo de la imagen de Nuestra Señora, composicion bien concebida, llena de felices imágenes y de brillantes conceptos, delicada á veces y enérgica otras, é impregnada siempre de un profundo sentimiento religioso y de un aroma catalan de buena raza».⁵

Els cronistes de la diada parlen de l'explosió d'entusiasme amb què el públic, nombrós i vari, «desde'l cavaller condecorat fins al pageset ab sa barretina»,⁶ acollí la proclamació del triomf de mos-

5. Per al text complet del veredict, datat a 20 d'abril, vegeu la *Revista Popular* (29 d'abril de 1880, pp. 305-306). Dos dies abans l'havia publicat el *Diario de Barcelona*. No se'l troba a *La Veu del Montserrat* perquè, en sortir aquest setmanari el dissabte, el número anterior a l'excepcional del diumenge 25 havia aparegut el 17. El paràgraf dedicat a mossèn Cinto seria reproduït al número 958 (10 de maig de 1880), p. 213, del *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona*, en la crònica del Milenar.

Els premis extraordinaris foren adjudicats als poetes Juan de Dios de la Rada, mossèn August Grimaud, d'Avinoy, Teodor Llorente i Joan Monné, un rossellonès resident a Marsella. Tant la distribució geogràfica dels premis com la constitució mateixa del Jurat deixen entreveure en el Certamen una certa afirmació cultural, literària, de Països Catalans.

En la carta esmentada a la nota anterior, Aguiló escrivia a Forteza que la poesia de Rada y Delgado la «lletgi en Cañete admirablement y sort d'axó pues digueren que era molt poca cosa»; que en Romanille [sic] en llegí una dels provençals premiats «admirablement pero sense entendre res casi ningú». I que «per últim en Verdaguer fou molt aplaudit y lletgides part de les poesies ó llegendes per en Collell que tant y tant sab cautivar». I encara: «Tot axó fou amenisat per la composició musical lo Virolay que te molt bon gust y gran sabor popular».

Aquesta apreciació amable fa un bon contrast amb la reacció hostil i despietada de certs crítics contemporanis, que en un «full de combat» negaven al virolai de Rodoreda el caràcter d'himne popular i profetitzaven que mereixeria el menyspreu del poble, i que, llevat dels actes oficials de les festes del Milenar, ningú no se'n recordaria mai més—cf. Francesc de P. Baldelló, pvre., *Mn. Cinto i la música* (Barcelona: 1933), pp. 70-71.

6. Collell, «Montserratinés xii»—BM ms 1.107; GV núm. 3.929 (10 de setembre de 1931), p. 2—. El manuscrit montserratí conté els originals autògrafs d'aquesta sèrie d'articles publicats a Vic (vegeu-los a la secció «Documents»).

En una semblança biogràfica de *D. Jacinto Verdaguer* més tardana, Francesc d'A. Rierola (1859-1908), un dels membres de l'Esbart de Vic, «l'Amiel de Vic» segons Eugeni d'Ors en comentar-ne el *Dietari*, escriurà a *La Hormiga de Oro* (3 de març de 1886, p. 150): «En Montserrat mismo presenciamos una de las mayores ovaciones hechas á Verdaguer. Celebrábase el Certamen organizado con motivo de las fiestas del milenario en los claustros del monasterio. El acto, presidido por siete mitrados, revestia un carácter imponente; el tiempo era por demás desapacible; las nubes, al pasar rozando las peñas, despedían menuda y fría lluvia, que obligó á los concurrentes á desplegar los paraguas; después de leídas algunas poesías abrióse el pliego que encerraba el nombre del autor de *La leyenda de Montserrat*, que resultó ser de D. Jacinto Verdaguer. Una salva de aplausos acogió este nombre, y cuando D. Jaime Collell hubo dado lectura á un canto de la leyenda con voz sonora y el corazón rebosando entusiasmo, fueron tales y tan repetidos los aplausos, que en vano trató de ocultarse el poeta, porque, bien contra su voluntad, hubo de presentarse en medio de las ruidosas aclamaciones de la concurrencia, que al aparecer aquél púsose en pié prorrumpiendo en estrepitosos aplausos y agitando pañuelos» (vegeu-ne una edició recent a cura de Narcís Garolera, AV 1991, p. 192).

sèn Cinto, amb la seva *Llegenda*, de la qual Collell faria conèixer tot seguit, «con voz robusta y apropiada entonación», en substitució de l'autor, poc traçut a recitar,⁷ el cant relatiu a la Invenció de la Verge.⁸

Collell mateix, un parell de setmanes després de l'èxit, publicava a *La Veu del Montserrat* un editorial entusiàstic com mai en què es feia ressò de la dita de Víctor Balaguer que «lo dia en que un d'exos nobles poetas que avuy té Catalunya pose en vers las llegendas del Montserrat, haurá fet un poema que viurá mentres visca la patria», i aclamava el poema de mossèn Cinto amb el títol de «La Joya del Milenar».⁹

antecedents de la «llegenda de montserrat»

La correspondència de Verdaguer amb l'amic Collell, molt sovintejada aquell temps, revela un fet curiós, sorprenent a primera

7. Verdaguer era «eixut de paraula, conversador de poques iniciatives i tan mal declamador que la més bella poesia, recitada per ell, semblava que perdés totes les gràcies»—Joaquim Ruyra, «Montserrat i mossèn J. Verdaguer», dins *Montserrat 1931: Festes Jubilars 1091-1881-1931*, x, pp. 50-52.

Quant a les declamacions de Collell, bé que molt més tardana, és interessant la divertida caricatura que en dibuixarà Josep M. de Sagarra: «Mossèn Collell deia els versos fent-los passar primer per la campana sonora del seu nas; en el nas del poeta els versos trencaven un son i es deixaven caure a la trompeta de la boca amb una musicalitat de cascada tremolant. Mentrestant, el molí de vent dels braços acompanyava rítmicament el vers; el vestit del poeta semblava aleshores un gran vol de rata-pinyades líriques al voltant del capitel·l gòtic del cap»—*L'aperitiu* (Barcelona: Editorial Vergara, 1964), p. 231; l'article és del 10 de març de 1932.

El contrast entre ambdós clergues amics apareix ben reflectit a la presentació esquemàtica que en fa Luis Alonso, l'entrevistador de mossèn Cinto el 1888: «Tanto como es vehemente, fogoso y hacia fuera Collell, es Verdaguer templado, recogido y para dentro. Verdaguer no recita, susurra; y Collell, más que recita, truena; de aquí que en Juegos Florales o análogas fiestas lea siempre el canónigo las poesías del capellán» (cf. l'edició a cura de Pere Farrés, AV 1987, p. 214).

8. Aquest cant, com a nucli que era de l'obra, serví des del primer moment per denominar la *Llegenda* de Verdaguer. Això feia el present comentari en què, associant l'èxit de «La barretina» (Englantina d'or als Jocs Florals) amb el premi de la Joventut Catòlica («Don Jaume en Sant Jeroni») i la llegenda de Montserrat *sobre la troballa de la santa imatge*, s'afirma que Verdaguer «realment pot estar d'enhonorabona ab lo bonic recull que de distincions merescudes haurá fet» (*La Veu del Montserrat*, 1 de maig de 1881).

9. *La Veu del Montserrat*, 8 de maig de 1880. Referint-se a la proposta d'aixecar un monument en memòria de les festes, afirma que el monument *ere perennius* ja l'ha alçat la poesia, tal com pertoca, amb l'obra de Verdaguer, que constitueix d'una manera perdurable «La Joya del Milenar».

vista: mossèn Cinto ja treballava en la llegenda montserratina força abans que s'organitzessin les festes del Milenar i que se'n convoqués el certamen literari. En efecte, quan a la primeria de desembre del 1879 apareixien el *llamamiento* de Sardà i Salvany des de la *Revista Popular* i la crida de Collell des de *La Veu del Montserrat* com a primeres proclames públiques de la propera commemoració,¹⁰ feia un parell de mesos que el poeta havia escrit a Collell, el 9 d'octubre, des de Barcelona, de tornada dels seus *llarchs viatges* amb Don Claudi López, el segon marquès de Comillas, que *la meua llegenda de Garí ho ha pagat, puig s'ha quedat com estava avans del estiu. Ara m'en vaig á Montserrat á acabar-la*.¹¹ Verdaguer, doncs, ja s'havia posat a la feina abans de les vacances estiuènques d'aquell any 1879.

L'anada a Montserrat de què parla la carta durà setze dies¹² i permeté a mossèn Cinto de trobar-se al monestir amb Sardà i Salvany i amb Collell per a la reunió del divendres 17 d'octubre, en la qual prepararen tots junts amb l'abat Muntadas el programa per a les festes que se celebrarien l'abril del 1880. Tot i que, segons que sembla, fou Sardà qui hi portà la iniciativa en presentar una «minuta de programa»,¹³ anys més tard un Collell octogenari escriuria: «Me vaig permetre, en aquella memorable reunió, abocetar un pla general de les Festes, que havien de començar el 25 abril 80. Tampoch podia faltar la celebració d'un certamen poètic i musical, y a fi d'assegurar l'èxit instarem a Mn. Verdaguer a que preparàs una llegenda montserratina y una cansó que seria com un novell *Violai*».¹⁴ Aquest text, confrontat amb l'esmentada carta de feia

10. Vegeu *Revista Popular*, 8 de desembre de 1879, p. 363, i *La Veu del Montserrat*, 6 de desembre de 1879, p. 172. Ambdues publicacions reproduïen el «Cántich al Milenar de la Invençió de la Verge de Montserrat». Sardà i Salvany confessava que havia pensat a donar-lo traduït al castellà, però no ho havia fet perquè «á la verdad hemos temido ajarlo».

11. Carta de 9 d'octubre del 1879 (EJV, ii, p. 185). Tanmateix, l'elaboració del poema seria lenta. Al cap de mig any, a l'abril ja del 1880, mossèn Cinto notificava encara a Collell: *No sé res dels Jochs ni de la Joventut Catolica; sols se que ma Llegenda está endarrerida* (EJV, iii, p. 22)

12. *Yo acabo de pasar 16 dias en Montserrat, pidiendo inspiración a la Patrona de Cataluña*—carta de 28 d'octubre del 1879 a Claudi López (EJV, ii, p. 188).

13. A la «minuta», conservada a l'Arxiu de Montserrat (ms A, iii, 29, 3), la lletra és de Sardà, amb afegits de l'abat Muntadas.

14. «Montserratines viii»—BM ms 1.107; GV (1 de setembre del 1931). Vegeu especialment la n. 3 a «Documents» («Aclariments»)—. Valeri Serra i Boldú posa en relleu per al cas la figura de Sardà i Salvany—*Biografia de Jacint Verdaguer*, pp. 101-102. Collell mateix, en la crònica de la gran celebració, recordava entre els assistents «al estimat Sardà, ànima de la propaganda catòlica

vuit dies, un cop hagué retornat mossèn Cinto a Barcelona, deixa endevinar una certa avinença entre ambdós preveres amics, sempre per iniciativa de Collell, que sabia on anava, sobre la intervenció que Verdaguer podria tenir com a poeta en les festes del Milenar. Per això no fa estrany que se n'ocupés tan d'hora.

Una altra informació important amb vista a l'elaboració del poema es troba en l'examen de les dates intercalades per l'autor en uns pocs indrets de l'autògraf originari, conservat a la Biblioteca de Catalunya. Mentre que el cant primer de la *Llegenda* hi apareix datat el 4 de maig, i el cant segon ho és el dia 5, el futur cant tretzè relatiu a la «La destrucció de Montserrat» porta la data del dia 2 d'aquell mateix mes.¹⁵ El fet remarcable és, doncs, que Verdaguer en posar-se a escriure la *Llegenda* ja havia començat el poema sobre la destrucció de Montserrat. Això pot ajudar a entendre per què aquest poema aïllat, tot i essent-ne el tema tan montserratí, no havia estat previst en principi per a formar part del text presentat al certamen i, en canvi, hi fos incorporat, sens dubte per l'influx immancable de Collell, a l'hora d'editar el llibre.¹⁶ Segurament que, en concebre'l paral·lelament a la poesia elegíaca «Els dos campanars», que també s'incorporaria amb retard al poema *Canigó*, vinculat en tants d'aspectes a la *Llegenda*,¹⁷ mossèn Cinto no hi

15. Per la numeració de les dates es diria que, al quadernet on hi ha l'autògraf de «La destrucció de Montserrat», degué anar al davant de tot, però la manera com Maria Condeminas va restaurar el manuscrit fa impossible d'esbrinar quin n'era l'ordre original.

Segons la *Revista Popular* (5 de maig de 1880, p. 315), Verdaguer mateix, que «aclamado por todos sus compañeros, tuvo que acceder a la petición general», el recità, entre altres poesies seves del moment, en la sessió literària improvisada amb motiu de la pluja, el 29 d'abril, durant el romiatge que havia reunit des de la vigília més de quatre-cents sacerdots.

16. Mossèn Collell degué preveure la importància que les festes del Milenar montserratí, i en concret el poema de Verdaguer, podrien tenir per al moviment restauracionista que, de cara alhora a l'Església i a Catalunya, anava desplegant el petit nucli d'eclesíastics destacats al qual també ell pertanyia, acompanyat per Verdaguer. En això resulta doblement simptomàtic que, d'una banda, entre les esmenes que introduí en el text de la *Llegenda* premiat al certamen, hi anotés al final del cant ix la inclusió del poema patriòtic «Les barres de sang», i de l'altra banda que, en l'edició de l'obra sota la seva cura, hi aparegués el poema antirevolucionari però amb un toc final restauracionista sobre la «Destrucció de Montserrat».

17. És sobretot Joaquim Molas, reivindicador de la importància de la *Llegenda* verdagueriana com a poema èpic menor, qui assenyalava aquesta darrera secció del poema com un dels elements

---

en nostres dies y'l mes entusiasta promovedor de les festes del Milenar» (*La Veu del Montserrat*, 8 de maig de 1880).

Sardà o Collell: qui fou el primer? Una qüestió difícil d'aclarir. El fet important, tanmateix, és que el capellà sabadellenc i el canonge vigatà coincidiren a fomentar la iniciativa amb un mateix entusiasme, des de dues perspectives ben diverses però en definitiva confluents.

devia veure gaire cosa més que una lamentació devota amb final esperançat, sense poder endevinar el sentit nou que prendria, de caire restauracionista, un cop afegit a la llegenda de Garí.

les fonts

Fonts genèriques

No és massa suposar que, durant les dues estades que mossèn Cinto féu a Montserrat el 1879—la d'uns pocs dies a mitjan abril¹⁸ i la ja coneguda d'un parell de setmanes a l'octubre, «per acabar la llegenda»—,¹⁹ pogué rebre dels monjos que li eren més amics, i especialment de l'abat, orientacions i suggeriments per a l'obra que preparava.

Al costat d'aquestes fonts orals, suposades però versemblants, Verdaguer mateix en suggereix d'escrites, apuntant en certs in-

18. El poeta aprofità bé l'estada. El mateix dia 11 escriu en l'àlbum de visitants de Montserrat aquesta quarteta: *Veyent que mor Jesús en una Creu, / tan sols per redimir lo poble seu, / en son condol los elements exclaman: / Molts son los homes que aman, / mes ¡ay! ab eix amor sols ama Deu. Diada del Divendres Sant de 1879. Jac^o Verdaguer.* Aquesta quarteta és reproduïda a les *Obres Completes*, entre les *Disperses*, amb la modificació del tercer vers: *desconjuntats los elements exclamen*—OC, d'Editorial Selecta, p. 982.

L'endemà deixa escrita al mateix àlbum una primera redacció del poema «La Font del Miracle», que signa i data: *1879, Dissapte de Resurrecció.* (El vers sortirà publicat l'any següent, amb canvis notables, a la primera edició de les *Cansons de Montserrat*, però no a la segona, el 1885; finalment Verdaguer l'incorporarà al llibre *Montserrat* del 1899.)

19. En arribar al santuari l'endemà de la carta del dia 9 en què notificava a Collell l'anada a Montserrat a acabar la llegenda, mossèn Cinto hi ocupa una de les habitacions destinades als pelegrins, segons que consta al registre del monestir: «(Vich) Jasinto Berdaguer» (Arxiu de Montserrat, «Romeros: 1872-1880»). Un parell de setmanes més tard, novament a Barcelona, comunicarà a Don Claudi López en carta del 28: *Acabo de pasar 16 días en Montserrat, pidiendo inspiración a la Patrona de Cataluña, siguiendo las hermitas y lugares pintorescos de la montaña y comiendo en la escasa mesa de los Monges, en satisfacción de la buena vida que nos dimos en los hoteles de Francia* (EJV, ii, p. 188).

En un dels autògrafs de Verdaguer apareix la «Cansó dels escolans» amb la data *14 octubre 1879. Montserrat* (BC ms 377-iii, 2v) i, poc més endavant, la «Cansó dels segadors», datada a *Montserrat 22 octubre 1879* (ibid. 4). Porta data d'aquest mateix 22 d'octubre l'autògraf, encara en esbossos, de «L'Abat Garriga» (BC ms 377-i, 42v). També aquells nous dies d'estada foren ben aprofitats pel poeta.

constitutius del nucli del *Canigó* i en reproduïx unes estrofes que fan pensar—diu—en «Els dos campanars», quan ambdós poemes «són rigorosament contemporanis» («Els poemes llargs de Verdaguer... », AV 1987, p. 25, i Molas, p. 264).

drets dels seus manuscrits montserratins conservats a la Biblioteca de Catalunya els noms d'uns pocs autors que, directament o indirectament, li degueren proporcionar informacions per a la llegenda. Junt amb el pare Argaiz, esmentat en un parell d'avitenteses, cita Cornet i Mas, Pujadas i Serra i Postius. Tots quatre són autors de llibres existents a la biblioteca de mossèn Cinto.²⁰

És important a la mateixa biblioteca el conjunt d'obres de tema explícitament montserratí, cosa d'una vintena, algunes de les quals, juntament amb altres de caràcter més general i, encara, amb unes altres mancades en aparença de relació amb el tema, li pogueren procurar inspiració per a algun moment de la seva obra.²¹

En fi, serà bo de completar aquesta senzilla aproximació a les fonts examinant breument en llurs orígens les dues tradicions, la de Garí i la de la invenció de la Verge, que el poeta havia pres com a base. Encara que totes dues, relligades l'una amb l'altra de bon principi, arribaren a mossèn Cinto molt desenvolupades, amb les precisions i els desplegaments dels comentaristes al llarg de tants segles, el coneixement de la simplicitat i de la netedat de línies de les formulacions antigues ajudarà a situar millor i a fer més entenedora la *Llegenda de Montserrat* de Jacint Verdaguer.

20. El nom d'Argaiz apareix citat a l'autògraf del poema «La destrucció de Montserrat» en un apunt incidental: *Juan de Aragon, Duque de Luna, Conde de Ribagorza / La Perla p 165* (BC Verd. 377-i, 45v) i al de «L'Abat Garriga» amb la mera indicació ARGAIZ, p. 190 (ibid., 42v). A dos altres indrets transcriu un fragment de *Tres días en Montserrat por Cornet y Mas p 281* (BC Verd. 377-ii, 19) i anota la precisió: *Gotmarus (no Gotomarus) bisbe de Vich. Pujadas 37* (BC ms 1.628, 26 [54]). Al romanç «Naufrag ditxós», titulat de primer «L'escola nou», escriu: *Present ben rebut Serra y Postius 95*, referència implícita a l'*Epítome* d'aquest autor (BC Verd. 377-ii, 11v).

21. Són clars els casos de *Las cuevas de Montserrat* de Victor Balaguer, de *Joan Garí* del pare Ignasi Corrons, de *La historia de Fr. Juan Garin* al costat de *La vida de Fra Juan Garin* i d'una *Historia de Fra Joan Garí*. A més de *La Perla de Cataluña* d'Argaiz, dels *Recuerdos y bellezas de España* de Piferer, d'un *Compendio de la Crónica de Cataluña* de Pujadas, de la *Historia de Cataluña* de Bofarull i de la *Historia* de Serra (i Postius), crida l'atenció la presència d'un parell de volums de la «Biblioteca de Autores Españoles», relatius segurament a historiadors de Montserrat com a monestir benedictí. No hi falta *El Monserrate* de Virués, que no degué fer gaire servei a mossèn Cinto. Són obres menors una *Pregaria* de Gothmar i una *Guia del Viajero* de Cornet (i Mas). Intressen per a un punt concret *Lo timbal del Bruch* de Vila i *La jornada del Bruch* de Puiggarrí. En fi, entre altres llibres fora matèria, però amb algun influx possible, es fa esmentar la trilogia de Ferran Patxot i Ferrer *Las ruinas de mi convento*, de lectura obligada en la joventut de mossèn Cinto, que permet de demanar-se si no suscità alguna reminiscència en l'autor del poema sobre la destrucció de Montserrat.

La llegenda de Fra Garí

La llegenda de Fra Garí,²² tradicional de segles a Montserrat, tot i la notable successió d'historiadors dels orígens montserratins que, més decantats a la candidesa piadosa que a l'esguard crític, l'han anada presentant com a veritable al llarg de les generacions,²³ no té més valor històric que el de ser una llegenda. Una

22. El pare Benet Ribas (1735 - 1812), arxiver montserratí i el darrer historiador de Montserrat abans de la guerra del Francès, afirmava en la seva recentment recobrada *Història* que «en ninguna escritura original, ni traslado auténtico de aquellos tiempos, se halla memoria de otro hermitaño Guarín, sino de este que por los años de 1063 moraba en la casa regular de S. Miguel de Montserrat con el sacerdote Trasvario o Traser, y acaso este mismo Guarín fue el que dio motivo de la historia del otro hermitaño fr. Juan Guarín» (Ribas, p. 128). Més recentment, quan encara no havia estat recuperada l'obra del pare Ribas, es pronunciava en el mateix sentit Dom Cebrià Baraut—«Iconografía de les ermites i dels ermitans de Montserrat», *Miscelanea Barcinonensis*, iii (abril 1966), 37.

Per una altra banda, s'havia anomenat Garí un notable abat del monestir de Sant Miquel de Cuixà (965 - 998). Verdaguer l'esmenta al poema *Canigó* en parlar de l'esfondrament del monestir d'Eixalada per l'aiguat de la Tet (cant ix) i a l'epíleg «Los dos campanars».

Cal remarcar la importància extraordinària de la troballa de la redacció definitiva de la *Història* del pare Ribas, atès que permet d'omplir la llacuna existent en la historiografia montserratina a partir dels inicis coneguts, al segle ix, fins l'any 1255. Encara més, en abandonar el recurs tradicional a la llegenda, l'autor hi ofereix una nova visió dels orígens de Santa Maria de Montserrat, de manera que «tant si ho mirem des de la cronologia, com des de la metodologia o des de la historiografia montserratina, l'obra del P. Ribas és la primera fita de la modernitat i alhora una font documental imprescindible per a la historiografia posterior» (Ribas, «Introducció», p. 33).

Pel que fa en concret a la llegenda de Garí, «enfront de la historiografia montserratina anterior i immediatament posterior, l'actitud crítica del P. Ribas representa i comporta un nou plantejament dels orígens històrics montserratins, que implica i preannuncia alhora el tractament estrictament documental que farà de l'altra vessant de la llegenda: els inicis de la presència monàstica a Montserrat, i més concretament el naixement o creació del cenobi benedictí» (ibid., p. 38).

23. A partir de l'abat Pedro de Burgos (1512 - 1536), el primer autor conegut d'una història de Montserrat (*Libro de la Historia y Milagros hechos á invocación de Nuestra Señora de Monserrate*. Barcelona: 1514[?], repetidament reeditat), els crèduls historiadors dels orígens montserratins van aportant versions personals de la llegenda, amb afegits de noms i de circumstàncies que, donant-li més vivesa, en semblen confirmar la historicitat. Generalment, amb tot, no deixen de fer-hi certes reserves.

Així, per exemple, el monjo valencià Fray Antonio de Yepes (1554 - 1618), autor de la *Crònica general de la Orden de San Benito* (1608-1617), malgrat que en substància la creu certa i veritable, troba la vida de Joan Garí «llena de tantas estrañezas y prodigios, que algunos la tienen por sospechosa» (cf. p. 71 i ss.).

D'altra banda, hi ha autors que, anant més al fons amb més rigor crític, no es limiten a fer reserves a la llegenda, sinó que no dubten a desautoritzar-la. N'és el primer Peire de Marca (1594 - 1662), el diplomàtic eclesiàstic, que en la *Dissertatio de origine et progressu cultus beatae Mariae virginis in Monteserrato exhibit*, enllestida en una estada al monestir, la Setmana Santa del 1651, qualifica la llegenda de documentalment insostenible (Ribas, «Introducció», p. 22, n. 106).

llengua que, d'altra banda, no és un producte autòcton, sinó una adaptació d'un text exòtic antic, identificat pels especialistes amb l'anomenada «Vida de Jaume l'Asceta»,²⁴ o també «Vida de Jaume

24. El relat, conegut gràcies a una antiga versió llatina d'un original grec desaparegut, és força llarg i circumstanciat, però la part que correspon a la llegenda montserratina es pot resumir en unes poques ratlles:

L'asceta Jaume porta quinze anys de vida ermitana dins una cova, amb poder de fer miracles i sobretot de treure dimonis, quan un home ric de la contrada li presenta una filla possessa, perquè la guareixi tenint-la uns dies amb ell a la cova. L'asceta acaba fent-li violència i, per amagar-ho, la mata, i la llença al riu. Decidit a tornar al món, troba un anacoreta comprensiu que li revifa l'esperança i el retorna a la vida solitària, que reprèn amb un gran esperit de penitència, i, novament famós pels miracles, mor venerat com a sant. De fet, l'Església bizantina en celebra la festa el 28 de gener, el mateix dia en què en fa memòria el martirologi romà.

[Cf. *Bibliotheca Sanctorum*, pp. 414-418. Signa l'article Josep Maria Sauguet.]

Cal posar ací en relleu el mèrit de Pere Serra i Postius, que ja a mitjan segle xviii associava la llegenda de Garí a la de l'asceta Jaume: «Para corroboración de la fragilidad humana del Hermitaño Guarín, y para convencer á los poco versados en las vidas de los antiguos Anacoretas, se halla un igual exemplar en otro Hermitaño, admirablemente semejante, á las miserias en que cayó Guarín. Traelo el Padre Pedro Ribadeneyra, en su *Flos Sanctorum*, dia 28. de Enero, citando graves, y antiguos Autores, en la *Vida de SanTiago* [sic] *Hermitaño* [...] de él haze mención el Martyrologio romano dia 28. de Enero»—cf. Serra, p. 67. Quant al pare Ribadeneyra, vegeu *Flos Sanctorum*, i, fol. 296-299.

El pare Ribas mateix, observant amb estranyesa que la llegenda no fa cap referència a Ramon Berenguer III, el primer comte propietari de Barcelona i el primer i l'únic a fer un llegat testamentari al monestir de Santa Maria, conclou també negativament que «esto basta para dar por el pie con toda la historia de la hija del Conde y de fr. Juan Guari [sic]» (ibid., p. 187).

Encara és més concret en el refús Pròsper de Bofarull (1777 - 1869), quan objecta contra el «mal hilado cuento de Juan Guarín» que una «historieta» tan prodigiosa hauria deixat rastres documentals, i la transcriu sucintament perquè se'n pugui apreciar la «inverosimilitud», alhora que denuncia també la incongruència que, passats set anys del retorn de Garí de l'anada a Roma, no s'hagués fet durant aquest temps cap diligència per a descobrir i castigar l'autor d'uns crims tan horribles, tot i romandre a la cova (*Condes*, i, p. 30).

Per bé que no es refereixi al cas de Garí, val la pena de retreure la posició adoptada d'una manera general per Víctor Balaguer (1824 - 1901). Ni crític ni ingenu, partint de la idea que una llegenda és una tradició, precisa que «en materia de dudas, el historiador debe rastrear la verdad», mentre que al poeta «le basta contentarse con la tradición»—*Montserrat: Su historia, sus tradiciones, sus leyendas*, p. 140, n.—. Ho escriu fent referència a sant Ignasi («Soldado, anacoreta y santo») per explicar el dubte sobre la localització històrica de la cova del penitent, si a Montserrat mateix o a Manresa.

En fi, cal tenir en compte que, enfront i a desgrat de blasmes i de reserves, la credulitat ingènua en el tot de la llegenda continuà fent camí, particularment en l'àmbit popular, però també entre la gent lligada. N'és un exponent ben representatiu, a la darrera del segle xix, el continuador de la història de l'abat Miquel Muntadas (1808 - 1885), el monjo Dom Francesc de P. Crusellas († 1910), que introdueix la «història» de l'ermità afirmant rodonament que «a ser posible demostrar la falsedad del hecho que vamos á mentar, caería por tierra lo que constituye como la base de nuestra historia»—*Nueva historia del Monasterio y Santuario de Nuestra Señora de Montserrat*, p. 202.

l'Ermità», un sant anacoreta cristià que hom situa a la Palestina del segle vi i que és esmentat al Martirologi romà.²⁵

Els orígens. La narració devota oriental degué passar a Occident per un parell de conductes paral·lels i alhora independents: directament, en versions cristianes, de llengua llatina, si no grega; enfront, fent la volta pel nord d'Àfrica, en versions musulmanes, a partir d'una primerenca implantació dins el món àrab.²⁶

No se sap com la Vida de l'ermità Jaume arribà a Montserrat; és un fet, però, que no es té cap referència de la llegenda montserratina anterior al segle xiii. Sigui com sigui, algú que al seu moment la va conèixer i en va apreciar la validesa²⁷ en féu una adaptació que, situant-la en la geografia de la muntanya i en un punt concret de la història del país, la convertí en document fundacional del monestir-santuari, famós ja aleshores pels miracles de Santa Maria.²⁸

Les fonts. Els historiadors antics dels orígens de la vida religiosa a Montserrat, a partir del segle xvi, en introduir el tema fundacio-

25. Cf. la nota anterior. Se'n pot llegir, a més, la referència hagiogràfica a *Acta Sanctorum* [Bollandistes], ii, ianuarius iii, pp. 485-490.

26. De fet, en la literatura aràbiga apareix cap a mitjan segle ix l'anomenada llegenda del santó Barsisa, una llegenda d'origen cristià, que recorda la història de l'asceta Jaume i que, més o menys ampliada i elaborada per una abundosa tradició de comentaristes, es troba actualment estesa per tot el món islàmic—cf. l'article de l'arabista Àngel González Palencia «Precedentes islámicos de la leyenda de Garín», publicat a *Al-Andalus*, vol. i (1933), 335-353, i aplegat dins *Historias y leyendas: Estudios literarios* (Madrid: CSIC, 1942). L'autor hi recorda l'afirmació verbal del pare Albareda que havia trobat les arrels de la llegenda de Garí en llegendes gregues del s. vi.

27. L'adaptació que convertia la llegenda oriental en llegenda fundacional montserratina pogué ben ser cosa d'un monjo de la comunitat establerta a Montserrat per l'abat Oliba, un parell de segles abans, en constatar que el document més antic en què s'esmenta el nom de Montserrat és la donació que el comte Guifré féu a Ripoll, l'any 888, de les capelles de la muntanya, entre les quals n'hi havia una de dedicada a Santa Maria.

28. «El manuscrit Ripoll 193 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó conta deu miracles fets a invocació de la Verge de Montserrat. Aquest còdex, escrit al segle xii, no és original; és la còpia d'un altre redactat a Montserrat anteriorment. En la narració d'aquests prodigis, l'autor empra de vegades expressions com aquesta: «i la memòria d'aquest fet s'ha servat fins als nostres dies», és a dir, que escriu uns quants anys més tard a la realització del miracle [...]. L'existència d'aquests miracles en el segle xii [...], la confirma una butlla del papa Climent III, de la darrera d'aquest segle. Aquest document pontifici mostra també la difusió de les meravelles que la Verge realitzava a Montserrat, la notícia de les quals traspassà aviat les fronteres catalanes, portà l'emoció als fidels de terres de Provença, de Castella, de Galícia, i colpí braument la fantasia dels trobadors, que incorporaren a llur repertori les narracions montserratines» (Albareda, p. 152).

nal de l'ermità fra Garí, solien esmentar-ne per tradició, sense haver-les conegudes directament, dues fonts: un «retaul» penjat a vista de tothom als claustres del monestir, a l'atri de l'església, en el qual hi havia dibuixada, i escrita al peu en llengua «llemosina», amb data del 1239,²⁹ la història de fra Garí,³⁰ i un «còdex» o «llibre

29. Aquesta data és sospitosa i generalment desestimada per raó del llenguatge de la recensió transcrita a la nota que segueix. Miquel i Planas (p. 56) concreta: «El catalán que acabamos de leer no es del siglo xiii ni aun del xiv: sin dificultad podriamos asimilarlo a otros textos del siglo xv».

Tampoc no és prou exacta la datació del «còdex» en l'any 1397, que cal passar, pel que sembla, al 1399 o al 1400—cf. F. Altés i Aguiló, *El Llibre Vermell de Montserrat*, «Introducció».

30. Per l'interès que té en ell mateix, i amb vista a situar d'alguna manera el poema de Verdaguer, serà bo de reproduir el text avui recuperat del «retaul», segons la transcripció que n'ofereix l'edició recent de la *Història* del pare Ribas:

En lo present retaula es contenguda breument la historia, ò vida, de aquell devot è singular ermità frara Johan Garí, lo qual, inspirat de la grcia del St. Sperit, vench fer penitencia en la present montaña de Munserrat è principia lo present monastir sots invocacio de madona Sta. Maria en lo qual gloriosament fina sos dies. E primerament lo dit frara Johan Garí elegí, comença e continua de tenir vida contemplativa en la present montaña en una coba ò spelunca. E cascun any ell anava per guañar les santes indulgencies è perdons en Roma. Entrant, hunes campanes miraculosament sonavan per si matexes, è lo diable mogut de enveja tenta lo dit frara Johan Garí de molts pecats, è singularment de fornicasio, homey, y de dir falsa, è dit frara Johan dix al diable que debades treballava y no lo faria pecar en los dits tres pecats confiat de la divina ajuda; è lo diable estant en son maligne proposit feu de aço relacio al satan Lucifer lo qual elegí dos diables per fer caure lo dit frara Johan en los tres dits pecats; y la un de aquells se mes en lo cors de la filla del Compte de Barcelona lo qual conjurat dix que de ella may no eixiria sino per intervencio de frara Johan Garí, lo qual habitava en la montaña de Montserrat; è lo altre diable pres forma de hermita è mesese en compaña de dit frara Johan Garí per induir è ferlo caure en los demunt dits tres pecats, los quals apres comes.

Car apres la dita filla de dit Conte axi endemoniada fo amenada à la spelunca del dit frara Johan Garí, e lo dit frara Johan Garí, apres algun temps per suggestio diabolica ab la dita donsenlla fornicava, e aquella per celar son pecat mata, è dins la sua cella ò coba soterra. E encara vuy en dia apar lo lloch on fo soterrada, lo qual vulgarment es nomenat lort de Garí no molt luny del present monastir. E apres poch temps lo dit Comte de Barcelona trames à la dita spelunca del dit frara Johan Garí per saber lastament de sa filla. È com no lay trobas on era, è lo dit frara Johan Garí celant la veritat è dient falsa afirmà que anada sen era, e que de aquí avant no la havia vista. È comesos los demunt dits tres pecats, lo diable fahentlin retrets disparchli. È lo dit frara Johan Garí havent conexença de son pecat anasen en Roma, è les campanes nosonaren per si matexes axi com solian, è ab molt gran constrictio confesà son pecat al Papa, lo qual li dona en penitencia que tots temps anes de quatre peus axi com a bestia fins que per un infant li fos dit que Deu li havia perdonat. È acceptada la dita penitencia tornasen en la present montaña per cumplir la dita penitencia à ell imposada.

È apres lonch temps lo dit Comte de Barcelona para de la demunt dita donsenlla morta, cassant en las presents montanyas los seus cassadors trobaren lo dit frara Johan Garí tot pelos anant de quatre peus com a bestia, lo qual amenaren à Barcelona e ligaren lo en la entrada del Palau axi com animal brut. E cosa meravellosa, è com lo dit frara Jhoan Garí agues estat axi ligat per un gran temps en lo dit Palau un petit fill del dit Comte stant en lo braç de la sua dida è mirant lo dit frara Johan Garí li dix axi: frare Johan Garí levat pus que as complida ta penitencia, car Deu te ha remes ton pecat. E hoydes lo dit Jhoan Garí

molt antic» en pergami, trobat a l'arxiu del monestir pels monjos vinguts de Valladolid, cap al 1493, el qual presentava pintada al primer foli i explicada en llatí la mateixa història.³¹ Els autors solien afegir a aquestes indicacions dues dades relatives a l'existència «indubtable» del protagonista, tingudes per autèntiques: la «cova de Garí», enfront del monestir, a l'altra banda del torrent de Santa Maria, i el sepulcre on eren venerades les suposades restes mortals del sant eremita.³²

31. Estudis recents han portat a la identificació del «còdex» amb el manuscrit montserratí conegut modernament com a *Llibre vermell de Montserrat*. La pintura i el relat de la llegenda de Garí es trobaven als primers folis, desapareguts, encapçalant-hi el recull de miracles montserratins. De tota manera, una transcripció ocasional de començament del segle xviii ha permès de conèixer el text llatí antic redactat en forma de «miracle» (cf. Altés, *Llibre vermell...*, «Introducció»).

El text explica que «Ioannes de Guarino», eremita en una cova prop del monestir, dubtant d'acollir-hi la filla del comte de Barcelona, segueix el consell del dimoni, disfressat de pare espiritual, que la rebí i que els qui l'han acompanyada se'n vagin, ja que no té lloc ni menjar per a ells; i que no es preocupi per la temptació de luxúria, pensant que sants com sant Pau i santa Magdalena, feta l'experiència del pecat, encara havien esdevingut més sants. El mateix fals conseller l'empeny al crim, després de la caiguda, i a mentir quan vénen a buscar la donzella (*domicella*). Fa la penitència rebuda del Papa *per septenium et amplius*. El nen que la dida duu al braç té tres anys (*triennis*) i diu a Garí *sermone patrio*: «Lleva't Joan Guarin que Deu ha remès ton pecat». Per la gràcia de Déu i l'ajut de Maria, troben viva l'enterrada *per septenium et amplius*. La noia no es vol casar i demana al comte i a la comtessa que edificuin un monestir en honor de la Imatge de la Benaurada Verge Maria, ja que ha sabut en una visió que Déu havia escollit aquell lloc per honorar santa Maria amb molts prodigis.

Hi és especialment notable, en contrast amb les vaguetats de la cronologia del «retaul» («aprs poch temps», «per un gran temps», «aprs lonch temps»), la determinació dels períodes, precisament a base del «set» i del «tres», els dos nombres folklòrics característics.

32. La «cova de fra Garí», molt popular encara a la primèria d'aquest segle, era visitada per devots i per curiosos, que hi podien veure representat l'eremita en escultura com una bèstia, de quatre grapes, protegit per una reixa. Hi havia el costum de llançar-li pedretes i, de tant en tant, alguna moneda de les menudes.

Sobre la sepultura del «sant», Serra i Postius descriu l'indret a l'entrada de l'església vella de Montserrat on, segons tradició antiquíssima i continuada, fou sepultat Garí, i esmenta una nota

les dites paraules dreças de peus, e fetes gràcias a nostro Senyor Deu de la gràcia a ell feta denuncia al dit Comte lo cas com li era seguit; dientli com ell era aquel frara Joan [sic] Garí al qual ell havia tramesa sa filla endemoniada, ab la qual ell havia pecat, è pres la avia morta è soterrada. E com lo dit Comte hac hoyt aço ensemps ab lo dit frara Johan Gari vengeren en la present muntanya en lo lloch on era soterrada la dita donzella, descobriren la fossa e per virtut divina trovaranla viva. E vist tan gran miracle lo dit Comte e frara Joan Gari prestament fundaren lo present monastir en lo qual apres pochos dias lo dit frara Johan Gari fina sos dies molt gloriosament e sancta. E apres la mort de dit frara Joan Gari la dita donzella pres habit monachal ab moltes daltres dones è visque en lo present monastir molt religiosament e sancta. En lo qual apres gran temps rete la sua anima a nostre Senyor Deu lo qual sia beneyt e loat per infinita seculorum secula. Amen.

La continuació del text, que entra de sobte a parlar de la invenció de la imatge de Santa Maria, es trobarà a la n. 43.

La llegenda. L'adaptació montserratina de la llegenda de l'asceta palestí segueix en principi, prescindint dels altres episodis de l'original, força més extens, la pauta del paràgraf adient per al cas de Garí, però pren molta més volada i, tot apartant-se'n en diversos punts, presenta semblances considerables amb certes llegendes europees que hom situa a la mateixa època.³³

Llegendes coetànies. En efecte, durant l'edat mitjana es van estenent pel centre d'Europa tres llegendes a l'estil de la de Barsisa, que apareixen estretament emparentades elles amb elles i amb la de Garí: la germànica del sant bisbe Johannes Corinus, la italiana de sant Giovanni Boccadoro i la francesa de sant Jean Paulus. Curiosament, totes tres coincideixen alhora amb la montserratina en el nom del protagonista, sempre *Joan*. Més importants són, però, al costat de diferències notables, les afinitats en el plantejament i en el desplaçament del tema.³⁴

33. Per exemple: és desigual el temps d'ascetisme a la cova; l'home ric esdevé el comte Guifré el Pelós; Garí no llença la noia al riu sinó que la soterra; l'anada a Roma i l'estranya penitència imposada pel Papa són evidentment un afegit; desapareix l'anacoreta comprensiu que salva Jaume; en el cas de Garí intervien diables.

34. Entre les llegendes europees i la de Barsisa hi ha en principi moltes afinitats, però a la fi les diferències són considerables.

Hi és una coincidència el clíxé folklòric d'una triple caiguda del protagonista. Es tracta de la fórmula tripartita emprada preferentment per la novellística popular quan es tracta de guanyar una recompensa o de sotmetre's a una prova indispensable per a atènyer un fi predeterminat o perquè s'esdevingui un fet fatal (Miquel, p. 70). Així, Jaume cau en luxúria, homicidi i negoci de sepultura; Johannes Corinus, en luxúria, furt i homicidi; Giovanni Boccadoro esdevé culpable d'adulteri, homicidi i fals testimoni, a la manera de Barsisa; Garí pecarà en «fornicació, homey i de dir falsia».

Miquel Coll i Alentorn, en la recensió de l'article esmentat a la n. 5, afegia, com a característiques comunes importants, que els episodis de la penitència i de la cacera són anàlegs en

de l'Arxiu del monestir sobre el trasllat dels ossos, l'any 1608, dins una urna, a un armari del tresor de la Sagristia entre altres sants (Serra, p. 65).

És pintoresca i tota gratuïta la manera com l'abat Muntadas provà l'autenticitat de la sepultura de Garí, una vegada que, consultat en consciència per un escriptor que havia desqualificat la història de Joan Garí i de Riquilda, però tenia els seus dubtes, l'emmenà a publicar una rectificació, contant-li com a últim argument el cas d'un escolà atrevit que, alçant la llosa del sepulcre, hi ficà la mà i la retirà de seguida esgarriat, perquè havia tocat un cos pelut com el d'un animal—*Revista Popular*, núm. 463 (23 d'octubre de 1879), 268b—. Com si el llegendari ermità penitent no hagués recobrat la vida de persona un cop obtingut el perdó! L'escriptor, Francesc de P. Capella i Sabadell (1803 - 1901), barceloní, autor de narracions històriques i de costums (EJV, 603, n. 3, vi, p. 28), en un article titulat «Sueños del alma: Pensamientos que acuden ante una antigua imagen de la Virgen Maria de rostro negro», deia que Garí i Riquilda, al marge de tantes llegendes com se n'havien escrites, només havien existit com a persones. «Es pura fábula su asesinato cometido por Garin, su resurrección y todo lo demás [...] cuya leyenda apócrifa corre pareja con las del Comte Arnau, el Rey Artús, el Cazador fantasma, Roberto el Diabolo y otras mil de la Edad Media»—*Revista Popular*, núm. 439 (8 de maig de 1879), 318a.

Seria interessant de comprovar, amb vista a la llegenda de Garí, si totes quatre narracions són autònomes, merament paral·leles, o bé si hi ha entre elles cap lligam particular de dependència.³⁵ Es fa difícil d'escatir-ho, especialment enmig de les complicacions d'una època tan confusa. Tot amb tot, no sembla massa aventurat d'atribuir a la llegenda de Garí la prioritat pel que fa, almenys, a la llegenda francesa de sant Jean Paulus.³⁶

35. En el cas de Johannes Corinus és tan accentuada la semblança amb el de Garí, que val la pena de transcriure'n el text, a partir d'una versió breu:

Johannes Corinus era un bisbe piadós. Una vegada, durant un banquet, digué que no li calia que el Senyor el protegís de la luxúria, de l'homicidi i del robatori, ja que ell era prou fort. I, tanmateix, aquella mateixa nit va cometre tots tres pecats: va dormir amb una dama distingida, li robà els diners, la va matar i l'enterrà dessota el mur del cementiri. Després li vingué el penediment i ell mateix s'imposà la penitència de viure set anys en el bosc com una bèstia salvatge, de caminar de quatre grapes i de no cercar mai la llum del sol. Set anys més tard, ran d'una cacera en aquell bosc, la colla dels caçadors hi trobaren un animal molt curiós, tot cobert de molsa. Se l'endugueren a casa i li estalviaren la mort. L'endemà el tragueren a ensenyar-lo a la gent. I un infant cridà: «Johannes Corinus, aixeca't, Déu t'ha perdonat». La bèstia s'alçà, reprengué la forma d'abans, i aleshores el bisbe explicà com havia anat tot. La gent li demanà on havia enterrat la dama. Els portà al mur del pati de l'església [el cementiri era al volt de l'església], cavaren una fossa i la dama aparegué viva, amb un infant de set anys als braços, somrient com la seva mare. [Cf. J. Jegerlener, *Sagen und Märchen aus dem Oberwallis* (Basilea: 1913), p. 276. N'agraeixo la informació a l'amic Ramon Sugranyes de Franch, des de Suïssa]

Ambdues llegendes coincideixen, sobretot, en la mena i la durada de l'estranya penitència, en la veu de l'infant i en la resurrecció de la víctima, que també es troben en la llegenda de sant Jean Paulus. D'altra banda, crida l'atenció una certa proximitat fonètica dels cognoms Corinus i Garí.

36. En un estudi circumstanciat sobre l'origen i l'evolució de la llegenda de sant Jean Paulus, comparada amb les llegendes coetànies i sobretot amb la de Garí, l'autor arriba a la conclusió que cal donar la prioritat a la montserratina sobre la francesa. I ho argumenta amb l'observació que, mentre que el nom de sant Jean Paulus caigué aviat en l'oblit, la vitalitat i la longevitat de la llegenda de Garí s'expliquen perquè «le fait que cette légende est restée attachée à un sanctuaire célèbre, visité par des pèlerins venus de toutes les parties de l'Europe, devait lui conférer aux yeux du monde chrétien, une autorité comparable à celle dont jouissaient certaines vieilles légendes épiques émanant, elles aussi, d'antiques traditions monacales et du culte dont on entourait les glorieuses reliques des héros et des saints». La hipòtesi inversa, que la llegenda montserratina depèn de la francesa, resulta poc versemblant: «En effet, la *Vie saint Jehan Paulus* est une légende "desintéressée" qui n'explique rien, car il va sans dire que les moutiers ou églises qu'on prétend avoir été fondés par lui et ses semblables, à Rome ou ailleurs, n'ont jamais existé. Au contraire, certains traits, assez mal motivés dans la rédaction française citée, s'éclairent si on les confronte avec la légende catalane». Tot passant, l'autor adverteix en una nota que «C'est par erreur que la plupart des auteurs étrangers, voire castillans, l'appellent Garin ou Guarin (Guarino) au lieu de Garí, qui est son nom catalan»—cf. J. Morawski, «La vie de saint Jean Paulus», pp. 9-35.

l'ermità montserratí i en el sant francès i, encara, que resulta molt general en gairebé totes les versions europees la intervenció de l'infant que parla miraculosament (*Estudis Romànics*, i, p. 228).

Quant a les diferències, segons que remarca González Palencia (loc. cit.), l'aspra penitència de Garí no es troba en la llegenda musulmana, en la qual Barsisa acaba abjurant i mor generalment de mala manera. Tampoc no hi té res a veure la resurrecció de la noia.

Pervivència. Uns pocs indicis de diverses menes, en camps ben diferents, poden acreditar encara avui la persistència de la llegenda devota, alhora edificant i un punt morbosa, de Garí: la sèrie dels poetes que s'han succeït a glossar-la rere la *Llegenda de Montserrat* de Verdager,³⁷ la representació pictòrica a l'església del «Monserato» a Roma,³⁸ el poema per a dues cobles, arpa i timbales, dedicat a Garí per un compositor especilitzat en música per a cobla,³⁹ la divulgació en obres literàries, en publicacions populars de llegendaris, o en fulls volanders, i fins i tot en col·leccions de cromos per a la mainada, que sovint no interessaven pas menys als grans.⁴⁰

La llegenda de la Invenció de la Verge

L'adaptació a Montserrat de la llegenda de Jaume l'Ermità—que la convertia en la llegenda de Garí—explicava l'origen de la vida monàstica a la muntanya, encara que calgués idear una primera comunitat femenina perquè la miraculada Riquilda en pogués ser l'abadessa. Calia, d'altra banda, donar raó dels inicis de la devoció montserratina a santa Maria; cosa que suposava senzillament

37. Vegeu més endavant la posteritat de la *Llegenda de Montserrat*.

38. Segons notícia de Serra i Postius, al segle xviii, «en la Iglesia del Hospital de la Corona de Aragon (llamada comunmente de los Españoles), en la Ciudad de Roma, dedicada a Nuestra Señora de Monserrate, se vé pintada la historia de Fr. Juan Guarín, en el quadro principal de su antiguo Retablo» (Serra, p. 65). Actualment, s'hi troben pintades unes escenes de la vida de Garí en l'arc de la capella de la Mare de Déu de Montserrat, en la qual fins no fa gaires anys hi havia el retaule.

39. Segons informació personal de l'autor, el mestre Fèlix Martínez i Comín, compongué el poema l'any 1963.

40. És veritablement curiós el cas, per exemple, de la difusió de la llegenda de Garí per mitjà de fulls volants en llengua bretona en ple segle xix (F.M. Luzel, *Légendes chrétiennes de la Basse Bretagne*, tom ii, p. 97: «L'ermite Jean Guerin»).

El 1896, Marius André publicava a París el «roman féérique» *Montserrat*, centrat en la llegenda de Riquilda i Garí.

L'any 1931 sortia també a París una paràfrasi de la llegenda amb el títol *L'Histoire de Riquilda et de l'ermite Jean Garin* (J. Morawski, op. cit., p. 17, n. 3).

S'hi pot afegir, amb una significació semblant, el breu conte novel·lat, sense dimonis i amb casament final de Riquilda, que Maurici Spronck publicà a *Le Figaro Illustré* el maig del 1891 i que *L'Avènc* reproduí en traducció catalana el maig del 1892 (pp. 141-147).

En fi, Apelles Mestres (1854 - 1936), corresponsal artístic i literari de l'*Almanaque Sud-Americano* de Buenos Aires, hi publica l'any 1898 setze làmines, amb el comentari final: «E ansí acaesció, magüer que otramente lo canten óperas», fent al·lusió al *Garin* de Bretón—cf. Arturo Capdevila, *Jóan Garin e Satanás*. Barcelona: s.a.—. Amb el títol *Garin, tradición catalana*, en féu un tiratge a part en forma de fullot. Vegeu la il·lustració, p. 230.

historiar, en forma de narració popular, la invenció o la troballa meravellosa de la imatge de la Verge, objecte de veneració. Així és com sorgiren les dues vessants de la llegenda de Montserrat, les quals no trigaren a presentar-se relacionades, de manera que la llegenda de Garí resultà complementada per la llegenda de la invenció de la Verge.

Les fonts. La primera referència de la llegenda mariana es troba en el text del «retaule», ja conegut, a continuació de la llegenda de Garí. Ambdues narracions, tanmateix, hi són merament juxtaposades, sense cap lligam argumental ni de personatges, tret de la figura del comte de Barcelona, Guifré el Pelós.⁴¹ Quant al «còdex» antic, es pot afirmar que no diu res de la invenció de la Verge.⁴²

La llegenda. La versió primitiva, després de situar els esdeveniments en temps de Guifré el Pelós, concretament l'any 880,⁴³ des-

41. L'únic enllaç és la persona del comte de Barcelona, Guifré el Pelós, que pren tant de relleu a la llegenda de Garí. A la llegenda de la invenció, però, només hi és esmentat una vegada el nom, al començament de tot, per tal de fixar la cronologia.

42. El pare Ribas descrivia així el «libro en pergamino» que ha estat identificat amb el *Llibre vermell*: «su primer capítulo dize así: *Qualiter Monasterium Montiserrati fuit fundatus miraculose*. Luego en su primer folio se pinta la historia de fr. Juan Guarin, la que explica en latin y comienza así: *Fuit antiqitus in ipsis Montaneis de Monteserrato vir quidam heremita qui vocabatur Joannes heremita et agnomen eius erat frater Johanes de Garino*. Va prosiguiendo la historia como la del idioma cathalan que se ha copiado, pero con otros adornos y coloquios entre Guarin y el diablo. Nada dize de la invencion de la Sagrada Imagen, y concluye en que la hija del Conde no quiso casarse y que rogo a sus padres, el Conde y la Condesa, que en honor y alabanza de Sta. Maria Virgen edificasen allí un monasterio» (Ribas, p. 135). Per al text llatí complet, cf. *Llibre vermell de Montserrat*, a cura de F. Altés, «Introducció», pp. 17-18.

43. Acabada la llegenda de Garí amb la santa mort d'ambdós protagonistes i amb una lloanxa al senyor Déu, el text del «retaule» passa directament, sense enllaç ni transició, al relat de la invenció de la Verge:

En lo temps del primer Comte de Barcelona apellat Griphe Pelos lany vuit cents lxxx fonch trobada la Image de Madona Sancta Maria, la qual esta vuy en laltar mayor de la present iglesia, per tres infants que guardaban bestia en la present montanya; los quals veren un disapte vespre devallar del cel gran claretat molt luminosa e hoyren cant de molt gran melodia, e aço revelaren a lurs parents. Los quals ab los dits infants e ab daltres muntaren en la present montanya e vinental la [sic] hora del disapte vespre veren semblant visió com los era stada dita per los dits infants. Los quals ho denunciaren al rector de la vila de Aulesa, persona molt debota, lo qual per quatre disaptos continos hi vella li apargue un disapte la dita visio, e denuncia o al Bisbe de la ciutat de Manresa lo qual ab molts hòmens è ab los dits tres infants e molts daltres muntaren un disapta en la present montanya, e al vespre la hora acostumada veren la dita visio; e acostanse en lo lloch hon era, veren una cova la qual es bayx en ves Llobregat entra sglesia de St. Michael el [sic] present

criu les circumstàncies meravelloses de la manifestació i la troballa de la imatge, l'intent de portar-la a Manresa i la miraculosa impossibilitat de moure-la, al lloc precís on hi ha el monestir, amb l'edificació d'una capella i de l'església, on Madona Santa Maria fa moltes gràcies i grans miracles.

Tot de sobte, sense haver-ne donat cap antecedent, una nova datació—l'any 976—i el nom de Borrell, comte de Barcelona, emmarquen el moment en què les monges establertes a Montserrat són traslladades a Barcelona i substituïdes per monjos de sant Benet provinents de Ripoll, que serveixen i serviran sempre Déu i santa Maria fins a la fi del món.

Aquesta versió acaba indicant la data: Any m. ccxxxix.

El text, atent només a l'esdeveniment de la invenció i de les seves conseqüències, no diu res de l'origen ni de la procedència de la Imatge. La tradició en dona explicacions fantasioses.⁴⁴

44. L'abat Pedro de Burgos encara feia referència a la Imatge «sin que hasta oy se aya sabido su origen, ni quien la puso en lugar tan remoto y aspero. Pudo ser que quando los Moros ganaron a Cataluña algun santo varon, huyendo la persecucion que padecian los Christianos, y temiendo no pusiessen las manos sacrilegas en esta Sagrada Imagen como las ponian en otras, se retirasse con ella a esta montaña, la verdad es que trayda desta ho de otra maravillosa manera por manos de Angeles, fue hallada la gloriosa Imagen como se ha dicho» (*Historia y milagros de N. Señora de Monserrate*, p. 20).

Fray Gregorio de Argaiz, inspirat en les seves estranyes fonts, ho resolía contant que, davant l'ocupació de Barcelona pels moros, «el Capitan, ò Duque de llos Godos Erigono que governava la Ciudad, y el Obispo de Barcelona Pedro, trataron de poner en seguro las prendas que mas estimavan. La joya mas preciosa, y al fin la Perla de Cataluña, era una Imagen de Nuestra Señora, obra de bulto, y de el Evangelista San Lucas, que la avia fabricado y formado en Gerusalen, como

Monastir, dins la qual entraren e trobaren la Ymaga [sic] Beata de nostra dona Sta. Maria, la qual ab gran reverencia prengueren, e la aportaren fins al loch a on avuy es lo monastir; e volenta aportar a la Ciutat de Manresa no pogueren mourala, e vist tan gran miracle edificaren aqui una capella en lo loch hon vuy dia es laltar major de la present sglesia, ha hon nostro Senyor Deu per intercessio de esta sa gloriosa Mara [sic] Verge Madona Sta. Maria fa moltas gracias, e demostra miracles de molt gran admiracio. E apres en lo any de nou cents satanta sis com fos vist per en Borrell comte de Barcelona per star perillosament donas en la present montanya de <vida> gloriosa solitaria trasmuda aquelles en Barcelona en lo Moestir de las Puellas monjas de S. Pere, e institui en loch de aquelles en lo present Monastir Monjos del Orde de mosen St. Benet del Monastir de Ripoll al qual dona les presents montanyas, e monastir, los quals per servey divinal fins la present jornada è fins lo present dia an servit y serveixen a nostre Senyor Deu e la sua gloriosa Mare Verge Sta. Maria è serviran pera sempre en dit orde è monastir à llahor e gloria llur fins à la fi del mon. Amen. Any m. ccxxxix.

Difícilment hauria acabat així, presentant la vida monàstica en termes de servei divinal, i sobretot augurant un servei perdurable fins a la fi del món, algú que no fos monjo. Un monjo interessat, evidentment, a posar en relleu els orígens miraculosos del monestir i de la devoció a santa Maria, dalt la muntanya.

Pervivència. La llegenda del trobament de la Imatge de la Mare de Déu de Montserrat, al costat de tantes altres marededéus «trobadés», és coneguda encara avui i mantinguda, per diversos mitjans de difusió de caire piadós o bé folklòric, com són estampes, fulletons, llegendaris. Res, però, no en fa tan actual el record com l'existència de la Santa Cova, un lloc de visita obligada per als devots i els curiosos, el qual—per damunt de la tradició llegendària que l'explica—és un signe de la presència multiseular de santa Maria a Montserrat i una expressió viva de religiositat popular.

La primera edició de la «llegenda»

Tot just rebuda, amb l'anticipació prevista per als guanyadors, la notícia del premi, Verdaguer s'interessà prop del secretari del jurat, Gaietà Vidal i Valenciano, per publicar de seguida, tot i que encara no havia tingut lloc l'acte literari, un fragment de l'obra guardonada; però la resposta fou negativa.⁴⁵ Un cop passada la festa, això sí, mossèn Cinto adreça tot seguit el text a Collell, que

45. *Acabo de veure a Vidal, y m'ha dit que ni ell ni l jurat li semblava que podan dar permís per estampar cap tros de ma afortunada Llegendada, y si solament la Junta, que ls doná la comissió d examinar y judicar les composicions. Lo seu concell es de que (literal) no s esfulle el ram avans de presentarlo a la Verge, y de llegir a sos peus, per primera vegada, ses mellors estrofes*—carta a Collell, abril 1880 (EJV, iii, p. 24). Per a les citacions de la correspondència resulta sempre preferible la transcripció de l'*Epistolari* a la del *Carteig*, si més no pels errors de datació de Collell (cf. la «Nota preliminar» al iii volum de l'EJV, p. 5).

es tradicion autorizada que avia hecho otras. [...] Esta Santa Imagen, y culto de la Virgen, à quien llamavan *Ierosolimitana* por esse respeto, fue una de las que traxo a España el Apostol San Pedro el año de cinquenta, que por el orden de su jornada de aver tocado primero en el Puerto de Ampurias, y dexado una en Massanet, esta de Barcelona era la segunda. [...] Esta Imagen, pues, en quien tenian puesta su esperança los Catalanes, y era sus ojos, el Obispo Pedro en compañía del Governador, y Capitan Erigorio la sacaron, y llevaron a la montaña de Monserrate, y la escondieron en una cueva, con la diligencia, y la cautela, que les parecio bastava para no ser hallada» (Argeaiz, p. 14).

Gaietà Cornet i Mas (1824 - 1897), en esmentar aquesta història com una opinió d'alguns autors, hi afegia que, abans de ser amagada, la Imatge havia estat venerada molts anys en l'església de Sant Just i Sant Pastor de Barcelona; i informava, en una nota, que aquesta església conserva encara la memòria de l'estada de la santa Imatge i li cedeix l'honor del lloc més enlairat a l'altar major, per sobre els sants titulars. Val a dir que la veneració perdura encara avui—cf. *Tres días en Montserrat: Guia histórico-descriptiva de todo cuanto contiene y encierra esta montaña*, p. 22.

Verdaguer s'inspirà en la tradició de la imatge portada de Jerusalem per al poema «L'escultor de la Verge», incorporat al llegendari montserratí amb el títol de «Sant Lluc».